

Со́ва О.Ю. Особливості організації та функціонування малого підприємництва в Україні / О.Ю. Со́ва // Вчені записки. Ун-т економіки та права «КРОК».: (Економіка). – 2016. – Випуск 43. – С. 128-138.

УДК 334.772(012) : 336.63

О.Ю. Со́ва

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки та фінансів,
Університет економіки та права «КРОК»*

Особливості організації та функціонування малого підприємництва в Україні

Постановка проблеми

Малі та середні підприємства становлять значну частину економічної активності в країнах з розвинутою економікою. В недержавному секторі частка малого бізнесу складає більше 95% загальної кількості підприємств, на них припадає більше 60% загального числа зайнятих і більше 50% створеної доданої вартості.

Розвиток малого і середнього підприємництва надає стабільних підвалин розвитку економіки, що сприяє нарощенню обсягів виробництва з урахуванням важливих принципів диверсифікації сфер діяльності та розширення довірливих відносин між суб'єктами ведення бізнесу. Домогосподарства, відкриваючи власну справу, заповнюють ніші самозайнятих осіб, а з набором персоналу скорочується і рівень безробіття. Отримані в результаті господарської діяльності доходи формують збільшений сукупний попит, водночас підвищується рівень життя населення. Мале підприємництво вважається важливим двигуном економічного зростання.

Для адаптації малих підприємств до теперішніх і майбутніх реалій економічної діяльності потрібно застосовувати науково обґрунтовані

механізми підтримки малого бізнесу, розширювати доступ підприємств до різних джерел фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективної реалізації поставлених ними цілей та виконання запланованих соціально-економічних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У фінансово-економічній літературі поширеними є наукові погляди щодо існування суттєвих розбіжностей у діяльності малих та великих підприємств. Особливості започаткування бізнесу, витрати на ведення справи, організація взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку дійсно різняться. В праці зарубіжних авторів М. Гордона Хантера та Д. Казакоффа [15] досліджено шляхи подолання малими підприємствами фінансових криз та висвітлено проблему уникнення процедур банкрутства і санації, адже це є одним із методів боротьби з погіршенням фінансової ситуації підприємця.

Фастовець А.А., Фисун І.В. [13] сконцентрували увагу на визначенні механізму державної підтримки малого бізнесу, широко охоплено поняття бізнес-планування та фінансового забезпечення діяльності малих підприємств.

Акцент на аналізі джерел фінансування сектору малого підприємництва зробили такі автори, як Бутенко А.І., Сараєва І.М. [2], Долбнєва Д.В. [6], Квасниця О.В. [7].

Але, на жаль, існуючі розробки стосовно засад успішного ведення малого бізнесу та механізмів фінансово-кредитної підтримки виявилися з часом неефективними через виникнення нових ризиків організації підприємницької діяльності в Україні.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Сьогодні сприяння розвитку малого бізнесу є пріоритетом як державної, так і регіональної політики. Сектор малого підприємництва здатен модернізувати вітчизняну економіку, спонукати регіональні виробничі системи до інвестиційно-інноваційного самовідновлення.

Незважаючи на численні дослідження, все ще актуальною залишається проблема ефективної організації діяльності малих підприємств в Україні з урахуванням сучасних умов господарювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є надання рекомендацій щодо підвищення результативності діяльності вітчизняних малих підприємств на основі виокремлення проблемних зон господарювання і аналізу статистичних даних діяльності малого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підприємництво відіграє важливу роль в розвитку економіки кожної держави, воно виконує ряд функцій, як економічного, так і соціального характеру. Економічна роль підприємництва полягає в тому, що воно мобілізує фінансові і виробничі ресурси населення, сприяє розвитку конкуренції, є двигуном науково-технічного прогресу, забезпечує поповнення державного і місцевого бюджету за рахунок надходжень від податків та зборів тощо. У соціальному значенні підприємництво сприяє створенню нових робочих місць, забезпечує ринок потрібними товарами та послугами, намагаючись найповніше задовольнити потреби населення.

Так, мале підприємництво, на думку Буряка Л., – «це особливий вид виробничо-торговельної діяльності, надання послуг чи посередництво, яке характеризується повною свободою вибору та інноваційним характером проведення, значною ймовірністю економічного ризику та чіткою орієнтацією на досягнення певного комерційного зиску» [1, с. 9].

За словами Меньяйлової Г., мале підприємництво є особливим сектором економіки, який утворюється сукупністю малих підприємств і тому є специфічною суспільною формою дрібного виробництва в умовах ринку [8, с. 151].

Варналій З. зазначає, що мале підприємництво – це «самостійна (за рахунок власних коштів) інноваційна діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького

доходу. Необхідно звертати увагу не тільки на кількісні, а й на якісні ознаки: на правову незалежність; безпосередній характер стосунків між господарем і робітником; повну відповідальність за результатами господарювання, невеликий ринок збуту; сімейне володіння справою» [3, с. 119].

Дещо інше трактування згаданого терміну дають автори колективної монографії, які вважають, що мале підприємництво – це «особливий вид підприємництва, який у відповідності до вимог економічного закону суспільного поділу праці орієнтований, з одного боку, на задоволення суспільних потреб та отримання прибутку, а, з іншого, на основі відносно невеликої приватної власності, на засоби виробництва в різних її формах та видах, що реалізується в діалектичній єдності з управлінням та контролем в особі суб'єкта підприємницької діяльності при високому ступені ризику й інновацій, персоніфікованому управлінні та майновій відповідальності за результати господарювання» [11, с. 38].

Використовуючи тлумачення з Господарського кодексу України [5] наведемо класифікацію суб'єктів підприємництва у таблиці 1.

Таблиця 1.

Вітчизняні критерії ідентифікації суб'єктів господарювання

Суб'єкт господарювання	Величина суб'єкта господарювання	Середня кількість працівників, осіб	Дохід, млн. євро/ рік
Фізична особа Юридична особа	Мікро	≤ 10	≤ 2
Фізична особа Юридична особа	Мале	≤ 50	≤ 10
Фізична особа Юридична особа	Середнє	≤ 250	≤ 50
Юридична особа	Велике	□ 250	□ 50

Джерело: складено автором на основі [5].

Отже, мале підприємництво (малий бізнес) – це самостійна, на власний ризик та розсуд, інноваційно спрямована діяльність громадян-підприємців та підприємств (юридичних осіб), яка провадиться з метою отримання прибутку та задоволення суспільних і особистих потреб.

Роль малого і середнього бізнесу визначається класичними завданнями, які вирішуються цим сектором економіки у розвинутих країнах. Насамперед, сюди відносять «згладжування коливань економічної кон'юнктури, розвиток здорового конкурентного середовища економіки, формування диверсифікованої і якісної системи побутових, організаційних і виробничих послуг, створення значної кількості нових робочих місць, формування найважливішого прошарку суспільства – середнього класу, розвиток інноваційного потенціалу економіки, впровадження нових форм організації, виробництва, збуту і фінансування» [12, с. 157].

Функціонування малих підприємств (МП) окреслює поле взаємовідносин між державою і суб'єктами ринку на мікроекономічному рівні. Визначальні основи успішного функціонування малого підприємництва схематично зображено на рис. 1.

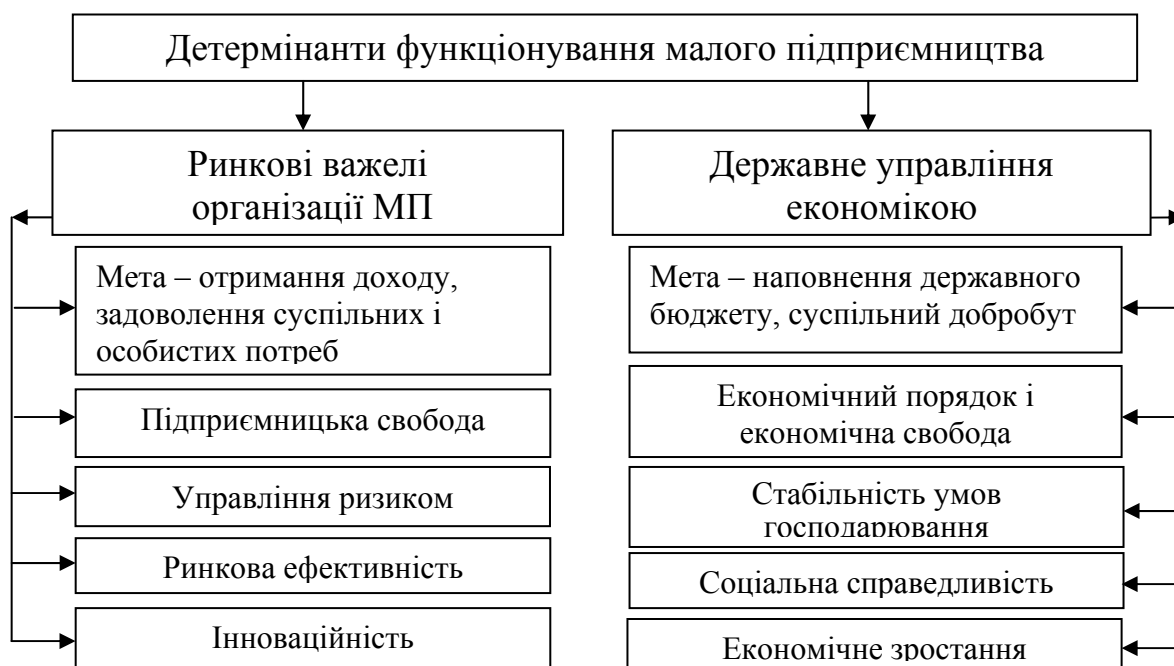

Рис. 1. Основи успішного функціонування МП в економіці.

Джерело: складено автором на основі [4, с. 8].

Щоб мати уяву про результативність малого підприємництва, потрібно оперувати показниками розвитку МП. Вони можуть бути представлені абсолютними чи відносними величинами, що характеризують ефективність

управління певними видами ресурсів та показують результати господарської діяльності суб'єктів малого бізнесу. Систему таких фінансових показників систематизують по-різному, і ми пропонуємо схематично згрупувати показники у логічні блоки на рис. 2.

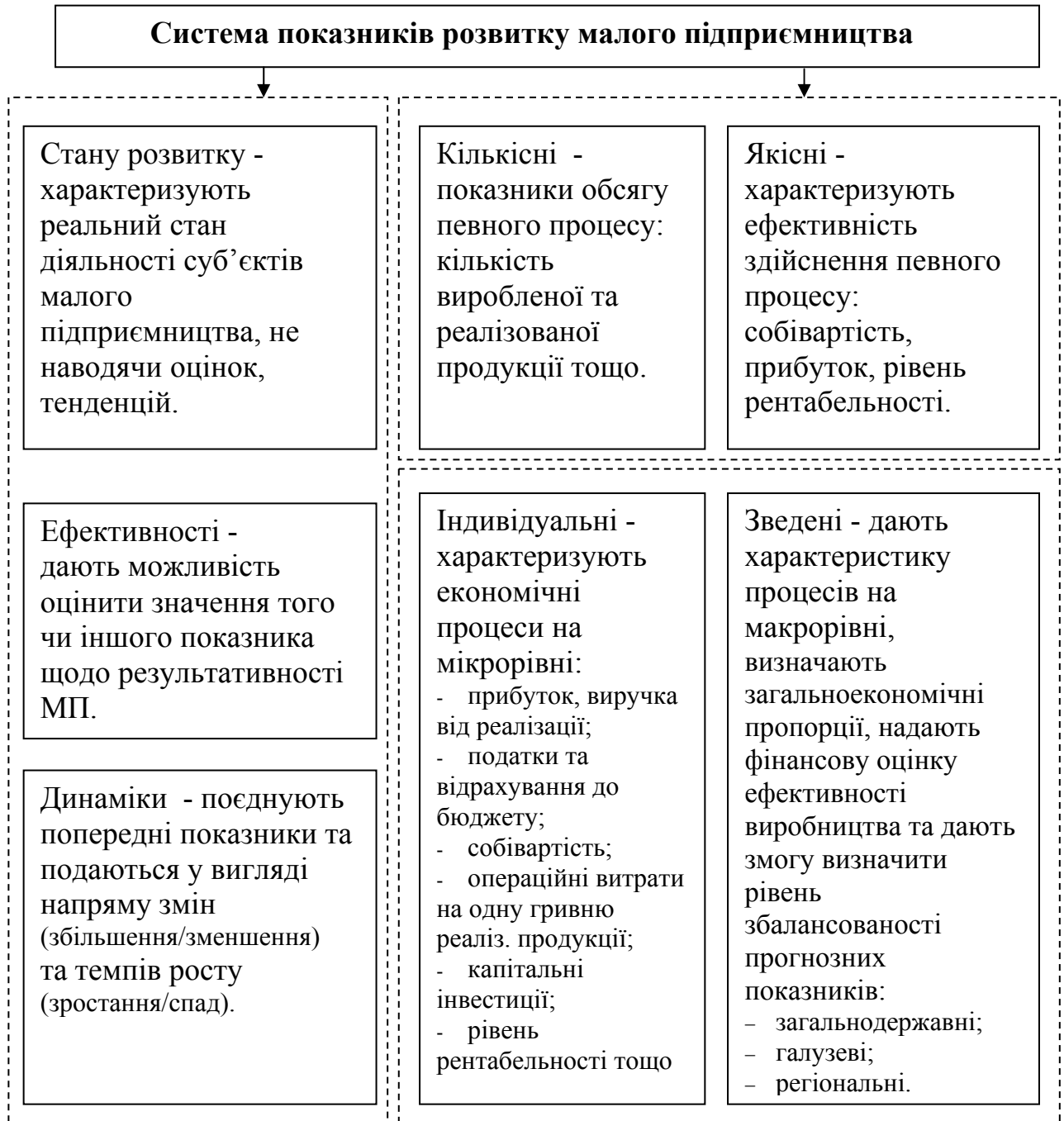

Рис. 2. Підходи до класифікації показників розвитку малого підприємництва.

Джерело: складено автором на основі [3].

Такі показники малого підприємництва, як група «стан розвитку» тісно пов'язані з «кількісними» показниками і в комплексі дають чітке уявлення про реальний стан діяльності суб'єктів малого бізнесу. Група включає в себе дані про: кількість одиниць МП, обсяг реалізованої ними продукції (виконаних робіт, наданих послуг), фінансовий результат до оподаткування, податкові платежі, чистий прибуток, середньорічну кількість найманих та зайнятих на малих підприємствах працівників тощо.

Малі і середні підприємства переважають не тільки в економіці країн-членів ЄС, а також в економіці країн-членів організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і займають тут важливе місце. Так, 95% усіх підприємств у вказаних країнах є малими чи середніми, і вони забезпечують роботою 60-70% зайнятих. Такі підприємства провадять свою діяльність переважно у сфері послуг, особливо в торгівлі, гастрономії, в сфері комунікацій, обслуговування та супроводження підприємств (а саме: маркетинг, програмне забезпечення, дослідження і розвиток, освіта тощо) [14].

У таблиці 2 наведемо статистичні показники діяльності малих підприємств в Україні протягом 2011-2014 років.

Таблиця 2.

Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання

	Усього	У тому числі			
		підприємства		фізичні особи-підприємці	
		Усього	в тому числі малі	Усього	в тому числі суб'єкти МП
		Кількість суб'єктів господарювання, одиниць			
2011	1701620	375695	354283	1325925	1325619
2012	1600127	364935	344048	1235192	1234831
2013	1722070	393327	373809	1328743	1328392
2014	1932161	341001	324598	1591160	1590448
		Кількість зайнятих працівників на МП, тис. осіб			
2011	10164,5	2091,5		2371,4	2350,5
2012	9957,6	2051,3		2277,9	2233,9
2013	9729,1	2010,7		2322,6	2280,5
2014	8796,7	1686,9		2498,2	2428,3

Кількість найманих працівників на МП, тис. осіб				
2011	8757,9	2011,8	1045,5	1024,8
2012	8620,3	1951,6	1042,7	999,1
2013	8279,4	1891,8	993,8	952,1
2014	7100,0	1583,0	907,0	837,8
Обсяг реалізованої продукції МП, (товарів, послуг), млн. грн.				
2011	4202455	607782	211216	199995
2012	4459819	672653	256649	243634
2013	4334453	670259	284238	263459
2014	4459702	705001	289042	276300

Джерело: складено автором на основі [10].

На малих підприємствах України у 2014 р. було зайнято 1686,9 тис. осіб, що становить 26,8% від загальної кількості зайнятих працівників на підприємствах України. Кількість найманих працівників скоротилась у 2014 р. на 300 тис осіб порівняно з 2013 роком.

Частка малих підприємств в обсязі реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) становить 16,9%. За даними Державної служби статистики України станом на 01.01.2015 р. загальний обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) підприємствами України становив 120444,9 млн. грн., що на 3% більше порівняно з 2013 рр. [10].

У 2014р. обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) малими підприємствами зріс на 5,18% і склав 34742,0 млн. грн., при цьому приріст спостерігався також у середніх і великих підприємств.

Унаслідок руйнівного впливу кризових явищ 2013 р. в Україні спостерігалось зменшення чисельності малих підприємств – на 49211 од. Але у структурі суб'єктів господарювання частка МП залишається в межах 94,3% (2011 рік) – 95,2% (2014) вже 4 роки.

Фінансові результати є одним з найважливіших показників, який не лише відображає результати різних видів діяльності підприємств, а й наочно показує ефективність використання ресурсів (табл. 3.).

**Динаміка фінансових результатів
підприємств України за 2010-2015 рр.**

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Чистий прибуток (збиток), млн. грн, в т.ч.:	13 906,1	67 797,9	35 067,3	-22 839,7	-590 066,9	-373 469,0
- великих підприємств	2 825,0	59 146,9	15 203,6	8 148,9	-204 546,2	-152 705,3
- середніх підприємств	30 742,5	19 244,6	34 612,0	-1 567,7	-206 223,2	-102 747,3
- малих підприємств	-19 661,4	-10 593,6	-14 748,3	-29 420,9	-179 297,5	-118 016,4
Частка прибуткових підприємств, %, в т.ч.:	57,3	63,5	63,0	65,0	65,5	73,3
- великих підприємств	65,0	68,1	68,7	67,7	49,4	56,2
- середніх підприємств	61,6	64,1	64,3	63,7	61,4	70,6
- малих підприємств	57,0	63,5	63,0	65,0	65,7	73,5

Джерело: складено автором на основі [10].

В Україні протягом 2010-2015 рр. частка прибуткових малих підприємств зростала за весь аналізований період: від 57% у 2010 р. до 73,5% у 2015 р.. Але в абсолютних показниках за 2010-2015 роки малі підприємства жодного разу не завершували фінансовий рік з прибутковим сальдо: збитки коливалися у межах 10-30 млрд. грн., а в 2014 році цей показник стрімко зріс і досяг 179,3 млрд. грн..

З 2014 р. в економіці України вперше негативний фінансовий результат (збиток) отримали усі види підприємств, причому якщо у 2014 році малі підприємства отримали останнє місце – найменше серед вибірки від’ємне сальдо (-179 297,5 млн. грн.), то у 2015 році результат став другим після розміру збитку великих підприємств.

Отже, на фоні посилення світової економічної конкуренції, кризових явищ в економіці України, надзвичайно важливим завданням є створення режиму максимально комфортного бізнес-середовища та сприятливого

клімату для залучення інвестицій та фінансового забезпечення розвитку малого бізнесу.

Стимулювання розвитку підприємництва є одним із визначальних пріоритетів державної політики в умовах протидії ризикам загострення економічної депресії. Будь-яке підприємство характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для його нормального функціонування, раціональністю їхнього розміщення й ефективністю використання.

Поліпшенню фінансування малого підприємництва сприяє залучення ресурсів міжнародних фінансових організацій: Європейського Банку Реконструкції та Розвитку (EBRD), Світового банку (WB), Німецької кредитної установи для відбудови (KfW), Німецько-Українського Фонду, Агентства США з Міжнародного Розвитку, які реалізують спеціальні програми та відкривають кредитні лінії вітчизняним банкам.

Альтернативними банківському кредитуванню та фінансуванню міжнародних організацій джерелами формування фінансових ресурсів для розвитку малого підприємництва є інструменти небанківських фінансово-кредитних установ. Так, за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, протягом 2015 р. обсяг кредитів, наданих членам кредитних спілок, склав 1 792,7 млн грн, що на 10% менше показника 2014 року [9].

Одним із шляхів розв'язання проблеми залучення фінансових ресурсів є лізинг. З одного боку, лізинг – це форма кредитування, оскільки така фінансова операція передбачає розміщення ресурсів на умовах платності та поверненості. З іншого боку, це певний вид інвестиційного фінансування, адже капітал, з яким здійснюються лізингові операції, представлений не у фінансовій, а в натуральній формі.

Загальна тенденція зниження облікової ставки НБУ, відсоткових ставок за банківськими кредитами також сприяє зниженню ставок на ринку лізингу.

Так, сьогодні середні лізингові ставки становлять 10-13% річних в іноземній валюті та 18-21% у гривні.

Ще одним інструментом фінансового механізму фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва є факторинг. Ринок факторингових послуг в Україні є відносно молодим (діє з 2001 р.) і перебуває на стадії формування, а тому такий вид фінансування малого підприємництва, як кредити факторингових компаній у вигляді викупу дебіторської заборгованості, в нашій державі не є популярним.

Висновок

Неможливо заперечувати ту значну роль, яку відіграє малий бізнес в економіці кожної держави. Він є важливим елементом соціально-економічної системи країни, забезпечуючи шляхом спеціалізації та кооперації виробництва високу його ефективність. Із залученням громадян до сектору підприємництва посилюється стабільність ринкових зв'язків, що позитивно впливає на економічне зростання національної економіки та суспільний добробут.

Вирішення проблем у сфері діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні потребує введення в дію певних заходів, які комплексно сприятимуть активізації діяльності малих підприємств, а саме:

- регулювання ставок рефінансування з боку центрального банку та сприяння зменшенню вартості банківських кредитів для малих підприємств;
- розвиток альтернативних форм кредитування МП (лізинг, факторинг, франчайзинг тощо) та механізмів забезпечення повернення кредиту;
- створення умов для пошуків залучення іноземного капіталу до сфери малого бізнесу;
- стимулювання дієвості асоціацій товаровиробників з метою налагодження координації взаємодії між владними структурами і суб'єктами підприємницької діяльності;

– фінансування найважливіших програм і проектів МП на засадах державного замовлення;

– запровадження на місцевому рівні принципу цільового підходу до розвитку та фінансово-кредитного стимулювання малого та середнього підприємництва;

– зменшення кількості заходів у регіональних програмах розвитку МП і здійснення реальних кроків назустріч реальним підприємцям;

– формування мережі регіональних бізнес-центрів, які надаватимуть консалтингові послуги і допомагатимуть презентувати проекти зацікавленим інвесторам;

– агітація розвитку бізнес-інкубаторів – організаційно-інноваційних структур, які надають малим підприємствам певний пакет послуг і стартових ресурсів з метою формування сприятливих умов започаткування діяльності та подальшого успішного розвитку;

– підвищення мобільності суб'єктів малого бізнесу через сучасні форми інтеграції науки з промисловістю, наприклад, через технологічні парки;

– залучення державних гарантій з метою стимулювання комерційних банків до співпраці з малим бізнесом по програмам кредитування з мінімальним фінансово-кредитним і валютним ризиками.

Малий бізнес здатний оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, еластично збалансовувати попит і пропозицію на споживчих ринках товарів та послуг. Малі підприємства як численний сегмент національної економіки надають їй необхідну гнучкість через свою здатність швидко пристосовуватися до вимог зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на розвиток ринку та економічне зростання. Такі можливості сектору ставлять його на позицію істотного учасника у процесі формування конкурентного середовища держави та валового внутрішнього продукту.

Список використаних джерел:

1. Буряк Л.Д. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі: навч. посіб. / Л.Д. Буряк. – К.: КНЕУ, 2007. – 423 с.
2. Бутенко А.І. Посилення кредитно-фінансової підтримки розвитку малого підприємництва в умовах нестабільності української економіки. / А.І. Бутенко, І.М. Сараєва // Економіка України: науковий журнал. – Київ, 2015. – № 1 (638). – С. 70-81.
3. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія. / Варналій З.С.; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ: Знання України, 2015. – 463 с.
4. Власенко І.В. Функціонування малих підприємств в економіці України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01. / І.В. Власенко; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельниц., 2006. – 20 с.
5. Господарський кодекс України. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
6. Долбнева Д.В. Стан та перспективи розвитку ринку банківського кредитування МСП в Україні. / Д.В. Долбнева // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2014. – С. 197-207.
7. Квасниця О.В. Фінансовий механізм забезпечення розвитку малих підприємств в Україні. / О.В. Квасниця // Світ фінансів. – 2014. – Вип. 4. – С. 63-71.
8. Меньяйлова Г.Є. Малий бізнес і підприємництво: характеристика та місце в економіці України. / Г.Є. Меньяйлова // Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. – Київ, 2014. – № 5 (156). – С. 149-154.
9. Офіційна сторінка Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>
10. Офіційна сторінка Державної служби статистики. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні: колективна монографія. / [за заг. ред. Н.І. Редіної]. – Дніпропетровськ, 2008. – 508 с.
12. Усик В.І. Розвиток поняття «сектор малого та середнього бізнесу» в Україні та ЄС. / В.І. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4(94). – С. 153-158.
13. Фастовець А.А. Фінанси малого бізнесу: навч. посіб. / А.А. Фастовець, І.В. Фисун. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 302 с.
14. Database for the 2011/2012 Annual Report. Enterprise and Industry / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm
15. Hunter G. Small Business: Journey to Success. / Gordon Hunter M., Kazakoff D. – United Kingdom: Academic Publishing International, 2012. – 209 p.